

WPROWADZENIE

U podstaw przekonania o zastosowaniu modeli do poznania świata społecznego leży założenie, że teorie społeczne nie są prostymi uogólnieniami faktów. Budowa teorii bowiem rozpoczyna się od zdecydowanej deformacji badanej rzeczywistości, a formułowane w niej zależności mają postać okresu warunkowego. W jego poprzedniku występują kontrfaktyczne założenia, na mocy których pomija się wpływ czynników uznanych przez badacza za uboczne. W jego następniku ukazane jest, jak badane zjawisko zależy od swojego czynnika głównego. Otrzymane twierdzenie idealizacyjne obowiązuje zatem pod warunkiem akceptacji przyjętych wszystkich założeń idealizujących.

Idealizacja jest tylko jedną stroną postępowania naukowego. Drugą stroną jest procedura konkretyzacji, w trakcie której dochodzi do uchylania przyjętych założeń idealizujących i modyfikacji wyjściowego twierdzenia idealizacyjnego. Polega ona na ukazaniu, w jaki sposób badane zjawisko zależy od czynników ubocznych. Otrzymuje się w ten sposób coraz bliższe empirycznym danym zestaw twierdzeń idealizacyjnych. To, co należy pominąć, a co uwzględnić w wyjściowym modelu, jest sprawą postawionych hipotez, które później ulegają weryfikacji. W idealizacyjnym podejściu do nauki, która jest podstawą większości zamieszczonych w tomie artykułów, przyjmuje się ontologiczną interpretację procedury modelowania. Mianowicie sama natura badanej rzeczywistości ma być taka, że uzasadnia odróżnienie zasadniczych (fundamentalnych) składowych rzeczywistości społecznej od jej akcydensów.

Jednakże modelowanie oparte na selekcji badanych czynników może również wypływać z innych źródeł, z których najważniejsze to:

- epistemologiczne – natura władz poznawczych człowieka wymusza selekcjonowanie danych empirycznych i ich podział na główne i uboczne;
- aksjologiczne – konstruowanie ideałów czy utopii obecnych w świecie społecznym zasada się na maksymalizacji natężeń czynników waloryzowanych pozytywnie w danym systemie wartości i minimalizacji czynników – waloryzowanych negatywnie;
- pragmatyczne – rodzaj stawianych przed nauką (przez społeczeństwo, władzę polityczną, gospodarczą czy duchową) celów badawczych wymusza koncentrację na pewnych aspektach rzeczywistości kosztem zaniechania prowadzenia badań innych jej aspektów;
- instytucjonalne – społeczna organizacja nauki: podział i wyodrębnienie dyscyplin naukowych, konstytuujących je metod badawczych itd. sprawia, że dana dyscyplina nauki ma przypisane *ex definitione* badanie określonego i w określony sposób wycinka rzeczywistości społecznej.

Wydaje się zatem, że kształt konkretnej teorii społecznej jest wypadkową, często nieuświadomianych i dokonywanych jeszcze przed przystąpieniem do pracy badawczej idealizacji wpływających ze wspomnianych źródeł.

Zgromadzone w dziale „Modelowanie świata społecznego. Założenia – rekonstrukcje – analizy” artykuły można podzielić na trzy grupy: Do pierwszej należą teksty Giacomo Borbone *Od substancji do funkcji: Ernst Cassirer i pojęcie idealizacji* i Lidii Godek *O modelowaniu deformacyjnym. Maxa Webera koncepcja typów idealnych*. Ich autorzy rekonstruują w świetle aparatury pojęciowej idealizacyjnej teorii nauki założenia tkwiące u podstaw metody typów idealnych Maxa Webera i Ernsta Cassirera.

Z kolei Waldemar Czajkowski w artykule *Filozofia społeczna Leszka Nowaka w perspektywie historycznej i systematycznej* rekonstruuje teorię społeczną współzałożyciela poznańskiej szkoły metodologicznej. Autor lokuje dokonania teoretyczne Leszka Nowaka w perspektywie historycznej i systematycznej. W perspektywie historycznej twórczość Nowaka ma być dalszym ciągiem dokonań szkoły lwowsko-warszawskiej, zaś w perspektywie systematycznej – przeprowadzoną przez Nowaka rekonstrukcją marksizmu uznaje za jedną z najpoważniejszych prób odczytania i rozwinięcia Marks w literaturze światowej porównywalnej do materializmu strukturalistycznego Luisa Althussera, teorii działania komunikacyjnego Jürgena Habermasa, marksizmu analitycznego Geralda Cohena czy teorii systemu światowego Immanuela Wallersteina.

Mieszko Ciesielski w artykule *O integracji opozycyjnych paradygmatów nauk społecznych. Próba rewizji założeń nie-Marksowskiego materializmu historycznego* charakteryzuje trzy pary opozycyjnych paradygmatów: materializm – idealizm, holizm – indywidualizm oraz antagonicyzm – solidarność. Autor utrzymuje, że nie-Marksowski materializm historyczny, po dokonaniu w nim rewizji pewnych założeń, może stać się teorią przewyżającą jednostronność wyróżnionych paradygmatów.

Kolejna grupa artykułów jest przykładem analiz prowadzonych z obranych przez autorów perspektyw teoretycznych. Christopher Bertram i Alan Carling w artykule *Zabrnięcie w rewolucję: marksizm analityczny, racjonalność i działania zbiorowe* rozważają problem mikrofundamentów dla takich makros społecznych zjawisk jak rewolucja. Trzy kolejne artykuły lokują się w szeroko pojmowanej socjologii historyczno-porównawczej. Nerijus Babinskas w artykule *Od feudalizmu do afrykańskiego sposobu produkcji. Problem typologii przednowoczesnych peryferyjnych społeczeństw europejskich* rozważa problem środkowo-europejskich społeczeństw w okresie wczesnośredniowiecznym w świetle różnych konceptualizacji społeczeństw przednowożytnych wywodzących się z teorii Marksa (azjatycki, trybutarny i afrykański sposób produkcji) i Webera (patrymonializm). Autor jest zdania, że obiecującą strategią badawczą jest próba integracji typologii wywodzących się z odmiennych marksistowskich i niemarksistowskich teorii społecznych. Dariusz Żiemelis w artykule *Próba analizy porównawczej litewskiej gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej i łacińskojęzycznej amerykańskiej gospodarki hacjendowej od drugiej połowy XVIII wieku do drugiej połowy XIX wieku w kontekście kapitalistycznego systemu-świata* porównuje gospodarkę folwarczno-pańszczyźnianą na Litwie z gospodarką hacjendową w Ameryce Łacińskiej. Przeprowadzona analiza dowodzi, że systemy gospodarcze w porównywanych regionach świata nie były ani systemami feudalnymi, ani kapitalistycznymi, lecz wykazywały strukturalne cechy (np. zastosowanie pracy przymusowej) kapitalistycznych peryferii. Dawid Rogacz w artykule *Dynamika władzy w powojennych Chinach. Próba operacjonalizacji historycznej* aplikuje model pierwszy teorii władzy w nie-Marksowskim materializmie historycznym do rozwoju komunistycznych Chin. Autor odnotowuje osobliwości rozwojowe tegoż społeczeństwa oraz formułuje prognozy na temat przyszłego rozwoju społeczeństwa chińskiego.

Kolejne artykuły stanowią przykład modelowania świata społecznego w wymiarze historycznym i współczesnym. W artykule *Zagubione dziedzictwo ideowe Solidarności. O ewolucji solidarnościowej myśli społeczno-politycznej w latach 1980–1989* Krzysztof Brzechczyn przedst-

awia interpretację solidarnościowej myśli społeczno-politycznej w świetle zbudowanego przez siebie modelu ewolucji ideowej. Wpływ na tę ewolucję wywierała zmiana warunków społeczno-politycznych w latach 80. oraz wywołane nią wewnętrzne przeobrażenia ruchu Solidarności. Maciej Błaszak i Artur Fojud w artykule *Trzy wymiary użytecznego miasta* przedstawiają warunki użyteczności miasta, opierając się na modularnej koncepcji szczęścia wywiedzionej z nauk kognitywnych.

Dział zamyka artykuł Marka Kwietnia *O wielkiej dyferencjacji i konwergencji*, przynoszący pogłębioną analizę książki Leonida Grinina i Andrey Korotayeva, *Great Divergence and Great Convergence. A Global Perspective*, wydaną przez wydawnictwo Springer.

W „Forum dyskusyjnym” zamieszczone zostały trzy artykuły. Zbigniew Drozdowicz w eseju *Filozofowie a polska kultura* zastanawia się nad rolą filozofów w przestrzeni publicznej. Autor zauważa, że rola ta bywała zmienna – w pewnych okresach historycznych (Oświecenie) filozofom przydarzało się odgrywać istotną rolę w kulturze, w innych – np. obecnie – mniejszą. W artykule *Przywiązanie do miejsca studiowania. Campus Ogrody – centrum nauki czy jej miejsce?* Błażej Smykowski i Katarzyna Plewka zastanawiają się na podstawie badań ankietowych, czy siedziba Wydziału Nauk Społecznych i Wydziału Studiów Edukacyjnych może stanowić dla studentów *genius loci*. W ostatnim artykule Forum pt. *Brazylia jako przykład podejścia do zagadnienia rasy w regionie latynoamerykańskim* Anna Bartnik przedstawia zmienne podejście społeczeństwa brazylijskiego do kategorii rasy i przynależności rasowej zależnej m.in. od polityki wyrównywania szans preferowanej.

Krzysztof Brzechczyn